

Коваленко А. В.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

**ПЕРЕКЛАД ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ
У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ**

У статті розглянуто проблему перекладу фразеологічних одиниць у художніх текстах. Значну увагу приділено дослідженню різних поглядів на визначення терміна «фразеологічна одиниця», виокремлено найхарактерніші диференційні ознаки, які притаманні лише фразеологізмам. Підкреслено актуальність наукових досліджень у галузі фразеології. Відзначено дослідників, які займалися вивченням різних аспектів функціонування фразеологічних одиниць. Особлива увага зосереджена на проблемі перекладу фразеологічних сполук, оскільки фразеологічні словники не в змозі повною мірою забезпечити усі потреби перекладача. Крім того, фразеологізми можуть швидко змінюватися, зникати та виникати в мові, вони вирізняються багатозначністю та стилістичним розмаїттям. Саме тому немає єдиного погляду на класифікацію способів перекладу цих одиниць. У статті проаналізовано літературу з цієї проблеми та зроблено висновок про основні способи перекладу фразеологічних одиниць, якими нині користуються спеціалісти. Визначено, що незмінним у всіх дослідженнях залишається поділ способів перекладу на фразеологічні та нефразеологічні, залежно від співвідношень між одиницями мови перекладу і мови оригіналу. Серед фразеологічних способів перекладу загалом можна виділити: повний або фразеологічний еквівалент; частковий або неповний еквівалент (може бути частковий лексичний та частковий граматичний еквіваленти); відносний фразеологічний еквівалент; «індивідуальний еквівалент»; вибірковий еквівалент. Серед нефразеологічних способів перекладу виділяються: строго лексичний переклад; калькування або дослівний переклад; описовий переклад; обертональний переклад; буквалізм; контекстуальний переклад; вибірковий переклад. Акцентована увага на художніх особливостях досліджуваного твору з погляду доцільності використання в ньому фразеологічних виразів. Проведено детальний розгляд найяскравіших прикладів перекладу фразеологічних одиниць роману. Загалом цей аналіз показує, що перед перекладачами сучасних фразеологічних одиниць постають величезні труднощі. Тому питання подальшого дослідження перекладу фразеологічних одиниць у художніх творах завжди залишається актуальним.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, способи перекладу, художній твір, передача, відповідність.

Постановка проблеми. Серед основних стилів будь-якої мови найбільш яскравим, самобутнім, експресивним, емоційним, естетичним та образним є художній стиль, який є могутнім пластом як української словесності, так і інших літературних мов. Його довершеність досягається за допомогою використання різних мовних засобів. Одним із найбільш потужних джерел посилення експресивної функції художнього тексту є засоби фразеологічного вираження, тобто фразеологічні сполуки, які є невід'ємною складовою частиною художнього стилю.

Проблема, однак, полягає в тому, що вчені донині не прийшли до єдиного висновку про визначення поняття «фразеологічна одиниця». У лінгвістиці відомі понад двадцять визначень поняття, та жодне з них не є загальноприйнятим.

Слід наголосити, що складним явищем є і пошук способів перекладу фразеологічних

одиниць. Думки вчених різняться: вони виділяють різні способи передачі фразеологізмів з однієї мови на іншу. Не існує також єдиної термінології щодо цих способів. Сьогодні є спеціальні словники фразеологізмів, але вони не завжди готові дати точну відповідь на запитання перекладача.

Не можна обминути увагою й те, що англійські фразеологізми, на відміну від українських, мають свій характер, і тому під час перекладу можлива втрата експресії, яскравого значення, які були у фразеологізму вихідної мови. Перекладач повинен точно передати суть поняття, не випускаючи при цьому образності фразеологічної одиниці, її функціональності, стилістичності тощо. Правильне використання фразеологізмів робить мову виразнішою. За допомогою фразеологічних виразів, які не перекладаються дослівно, а доносяться перекладачем до реципієнта переосмислено,

посилюється естетичний аспект тексту. Тому питання перекладу фразеологічних одиниць займає одне із провідних місць у сучасній лінгвістичній науці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням фразеологічних одиниць займалася низка вчених, а початок покладено швейцарцем Шарлем де Баллі. Серед лінгвістів немає однозначного загальноприйнятого визначення терміна «фразеологічна одиниця» (далі ФО).

Більшість дослідників підтримують думку, що визначення поняття «фразеологізм» не простіше, ніж визначення поняття «слово». Ця складність полягає в тому, що у мовній ієрархії фраземи є чимось середнім між словом і реченням, більше прирівнюються до вільного словосполучення, але відрізняються своєю неподільністю.

Так, В. Ярцева визначає ФО як «загальну назву семантично пов'язаних сполучень слів і речень, які, на відміну від подібних за формою семантичних структур, не відтворюються відповідно до загальних закономірностей вибору і комбінації слів під час організації висловлювання, а відтворюються у мовленні у фіксованому співвідношенні семантичної структури і певного лексико-семантичного складу» [10, с. 607].

П. Лекант називає ФО складною міждисциплінарною одиницею, у формі і значенні якої взаємодіють одиниці різних рівнів [5, с. 61].

Одним із найбільш широковживаних є визначення ФО за Кунінім: «ФО – це стійке сполучення слів із повністю або частково переосмисленим значенням» [4, с. 17]. Відповідно ж до Л. Авксентьева, фразеологізм – це самостійна мовна одиниця, для якої характерне певне фразеологічне значення, постійний компонентний склад, граматичні категорії та відтворюваність [3].

Важливо підкреслити, що наукові дослідження у галузі фразеології завжди актуальні. Слід відзначити, що про властивості ФО та їх інтернаціональні риси ми маємо змогу дізнатися із досліджень В. Савицького, А. Смирницького, В. Телії та інших. Питанням аналізу змісту та структури фразеологічних виразів займався У. Вайнрайх. Б. Ажнюк, Н. Алефіренко, Д. Гнатюк, Н. Завідонова, Н. Петрова, В. Ужченко, В. Чабаненко здійснювали комплексне вивчення ФО у художньому стилі мови.

Особливий же інтерес становить проблема перекладу ФО. Зарубіжні та вітчизняні вчені по-різному розглядають та рекомендують різноманітні способи перекладу. Вивченням цього питання займалися багато вчених (Абрамець, Виноградов, Влахов, Зорівчак, Рецкер, Скрипник, Флорін, Бейкер та інші). Заслужують на увагу і дослідження,

які здійснювали Н. Хайдарі, А. Дуброва, В. Трофімчук, Т. Новікова та інші.

Думки усіх дослідників збігаються у тому аспекті, що фразеологічні словники не можуть задовольнити абсолютно всі потреби перекладача. Крім того, ФО можуть досить швидко змінюватися і зникати в мові. Ускладнює переклад ФО і їх багатозначність та стилістична різноманітність. Саме тому немає єдиного погляду на класифікацію способів перекладу цих одиниць. Думки з цього питання у деяких науковців є діаметрально протилежними. Але існують і подібні погляди на це питання. Залишається незмінним поділ способів перекладу на фразеологічні та нефразеологічні, залежно від співвідношень між одиницями мови перекладу і мови оригіналу.

Проаналізувавши літературу з цієї теми, ми можемо зробити висновок, що серед фразеологічних способів перекладу загалом можна виділити: повний або фразеологічний еквівалент; частковий або неповний еквівалент (можуть бути частковий лексичний та частковий граматичний еквіваленти); відносний фразеологічний еквівалент; «індивідуальний еквівалент»; вибірковий еквівалент. Серед нефразеологічних способів перекладу виділяються: строго лексичний переклад; калькування або дослівний переклад; описовий переклад; обертональний переклад; буквалізм; контекстуальний переклад; вибірковий переклад. А перед перекладачем постає проблема вибору, яка вимагає від спеціаліста чималого досвіду, тому що необхідно не просто зробити переклад фраземи, а й донести до читача образність, суть ФО та зберегти при цьому стилістичну функцію.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є виокремлення ФО в оригіналі та перекладі художнього тексту і здійснення аналізу підбору та доцільності способів їх перекладу.

Для досягнення мети було використано метод теоретичного аналізу та синтезу наукових спостережень у галузі фразеології; метод фразеологічної ідентифікації; метод функціонального аналізу; зіставний та компаративний методи; дескриптивний метод.

Об'єктом дослідження є ФО у романі Марка Зузака «Крадійка книжок».

Предметом дослідження є особливості перекладу англійських ФО в українському перекладі роману Марка Зузака.

Виклад основного матеріалу. Письменників називають майстрами слова, фантазерами, дивовижними людьми, які створюють свій власний світ і одночасно є дороговказами у цьому світі для

читачів. Ці слова мають безпосередній стосунок до Марка Зузака.

Роман «Крадійка книжок» став тріумфом автора, коли вийшов друком у 2005 році. Книгу називали «вибухом свідомості» і «найнезвичайнішим романом нового часу», вона була нагороджена різноманітними преміями. У 2013 році на основі роману був знятий фільм. Є, на жаль, лише один переклад українською мовою.

Саме тому є цікавим порівняти авторський текст та його переклад українською мовою з погляду дослідження ФО та способів їх перекладу.

Для аналізу особливостей вживання ФО та їхнього перекладу вибрані найяскравіші, на наш погляд, фразеологізми роману Марка Зузака «Крадійка книжок» та їх переклад українською мовою, виконаний Наталією Гоїн.

Слід наголосити, що частотність вживання фразеологічних одиниць у художньому тексті залежить від належності письменника до певного літературного напрямку, від стилістичних особливостей твору, від описуваного середовища та ефекту, який автор хоче справити на читача, від художньої ідеї твору тощо. Оскільки цей твір є дещо незвичним у плані того, що оповідь ведеться від імені смерті, Німеччина та події, що відбуваються у зазначений час, показані очима дитини, за національністю німкені, а не з позиції ззовні. Таке зображення подій, з такої перспективи, є дещо несподіваним, і на перший погляд здавалося, що в ньому фразеологізмів буде дуже мало. Та, дослідивши цей роман, ми виявили, що у творі використано чимало ФО.

Здійснивши аналіз використаних Наталією Гоїн способів перекладу фразеологізмів у романі Марка Зузака «Крадійка книжок», ми отримали таке: найчастіше було застосовано спосіб відносного еквіваленту у 29% випадків. Друге місце за частотою використання належить контекстуальному перекладу – 21%. Третє місце займає описовий переклад – 15,9%. Далі було виявлено, що 10,5% фразеологізмів передано способом часткового лексичного еквіваленту. Однаковою мірою використовувалися для перекладу ФО способи: повного еквіваленту, строго лексичного перекладу, індивідуального еквіваленту, частково граматичного еквіваленту та вибіркового перекладу. Кожен із цих видів пере-

кладу становить 2,6% від загальної кількості опрацьованих фразеологізмів. Дещо частіше зверталася перекладач до антонімічного перекладу – у 5% випадків. Головні результати дослідження способів перекладу наведені на рис. 1.

Пропонуємо більш детально розглянути способи перекладу ФО роману на конкретних прикладах.

Відомо, що одним із найефективніших способів перекладу ФО є повні еквіваленти, які, на жаль, у практиці перекладу трапляються не досить часто. Повні еквіваленти – це українські, здебільшого моноеквівалентні відповідники англійських фразеологізмів, які збігаються з ними за значенням, лексичним складом, образністю, стилістичною спрямованістю та граматичною структурою. Саме таким способом здійснений переклад ФО «an apple of discord», яка має в українській мові відповідник «яблуко розбрату». Ці два фразеологізми мають точну незалежну від контексту повноцінну відповідність у двох мовах, повністю збігаються за значенням та стилістичною спрямованістю. Це один із найповноцінніших способів перекладу.

Досліджуючи, якими способами Наталія Гоїн передає англійські фразеологізми роману Марка Зузака, зустрічаємо такий вид нефразеологічного перекладу, як контекстуальний переклад. Яскравим прикладом є переклад англійського фразеологізму «keep quiet» українським коротким словом «замовкнути» (беручи до уваги загальний контекст використаної фрази). Пояснення знаходимо у тексті твору: прийомна мама Лізель Роза Губерманн була жінкою дуже норовитою, строгою та лайливою. Усі її звертання до членів сім'ї зводилися до злих окриків, обзивань грубими словами та прізвиськами. Тому, на наш погляд, Наталія дуже чітко та влучно передала настрій та характер героїні, здійснивши цю контекстуальну заміну.

Рис. 1. Способи перекладу ФО

Лексичний переклад, тобто заміна ФО на слово чи словосполучення, що пояснює значення фразеологізму, який перекладається, можна проілюструвати таким прикладом із роману: ФО англійської мови «set eye on» передається на українську мову словом «побачила». Переклад може передавати ФО за допомогою лексичних, а не фразеологічних засобів мови перекладу, коли жодним із фразеологічних еквівалентів або способів перекладу скористатися не можна. Такий переклад, з огляду на навіть компенсаторні можливості контексту, важко назвати повноцінним: завжди є деякі втрати (образності, експресивності, афористичності, відтінків значень тощо), що змушує перекладачів звертатися до нього тільки у разі гострої потреби.

Таким чином, під час перекладу дуже важливо враховувати експресивно-стилістичний бік ФО та передавати її рівноцінними засобами, адже українська ФО може мати такий самий зміст, що й англійська, але не відповідати їй у стилістичному та експресивному відношенні.

Цікавим є випадок застосування у перекладі «Крадійки книжок» антонімічного способу перекладу як одного із прийомів контекстуальної заміни. Англійська фразеологічна сполука «fixed her eye on» перекладається на українську мову за допомогою фрази «не відриває від нього очей». У цьому прикладі у мові оригіналу фраза вжита у стверджувальній формі, а у мові перекладу має заперечну форму. Це досягається антонімічним перекладом – прийомом, що полягає у заміні поняття, вираженого в оригіналі, протилежним поняттям. Якщо англійський вираз, що передається прийомом антонімічного перекладу, вжитий в оригіналі в заперечній формі, то переклад матиме стверджувальну форму, і навпаки. Особливо важливо вміти застосовувати прийом антонімічного перекладу у тих випадках, коли в українській мові немає точного еквівалента англійському слову і коли з міркувань стилістичного характеру небажано вдаватися до описового перекладу. Але варто зазначити, що ідіоматичність під час такого перекладу не втрачається.

Заслугове на увагу випадок із ФО «shut your trap». Переклад здійснений способом часткового лексичного еквіваленту. Якщо в мові перекладу є фразеологічне словосполучення з тим самим значенням, то ми можемо говорити про часткову еквівалентність. На відміну від повної еквівалентності, при частковій лексичній еквівалентності фразеологізмів їх лексичне наповнення може бути розбіжним. Більше того, вона використала фразу, яка складається із шиплячих звуків «стулиш свою пельку». Хоча можна було взяти інші фрази, напри-

клад «заткни свого рота» тощо. Та в контексті твору цей фразеологізм мав звучати у вигляді вигуків шепотіння. Цей варіант перекладу базується на знаннях про ритміко-евфонічну організацію словосполучень, адже художній текст повинен впливати на читача не тільки візуально, а й на слух – живим інтонаційним звучанням. У романі перекладач іноді вдається до різних принципів фоніки, що значно посилює обсяг естетичної інформації.

Переклад же фрази «walk on eggs» здійснений за допомогою відносного еквіваленту. При цьому Наталії Гоїн довелося враховувати етнічні та національні особливості англійської та української мови. ФО часто мають чітко виражений національний характер, який буде незрозумілим носію іншої мови, незважаючи на те, що вони повністю збігаються за змістом. У таких випадках доводиться давати близький до оригіналу переклад або робити переклад зі зміною образу. У прикладі, який ми розглядаємо, фразеологізм має значення «діяти обережно, делікатно». Обережність і делікатність у англійців пов'язується із таким продуктом, як «яйця». Для українського ж читача цей вираз буде не зовсім адекватним і практично незрозумілим, тому авторка перекладу використовує вираз «ішов по лезу ножа», який має в українській мові те ж саме значення: «діяти обережно, делікатно».

Висновки і пропозиції. Таким чином, у процесі дослідження нами було опрацьовано художній текст роману Марка Зузака «Крадійка книжок» англійською мовою та проведено зіставлення його з українським варіантом перекладу у виконанні Наталії Гоїн. При цьому було виокремлено 92 ФО. З'ясовано способи перекладу виокремлених одиниць та здійснено аналіз особливостей їх перекладу. Проведене практичне дослідження дає змогу стверджувати, що перекладачка прагнула до повної рівноцінності вживаних засобів, але на практиці нерідко доводилося пожертвувати функціонально-стилістичною відповідністю, щоби зберегти експресію або щоби фразеологічні заміни під час перекладу відображали також і національний колорит. Це говорить про те, що вибір способів перекладу ФО – питання дуже спірне і вимагає від спеціаліста уважності, фантазії, детального розуміння тексту перекладу та оригіналу, знання різних способів перекладу фразеологізмів та обізнаності з цього питання. Не менш важливо також вміти влучно використовувати їх під час перекладу.

Отже, перекладацька діяльність – це постійний процес творення. Труднощі, що постають перед перекладачами ФО, є величезними. Тому питання подальшого дослідження перекладу ФО у художніх текстах завжди залишається актуальним.

Список літератури:

1. Агібалова Т.М. Англомовний фразеологічний дискурс сучасних недійних джерел (ідеографічна класифікація на матеріалі мовних одиниць із соматичним компонентом). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог, 2016. Вип. 62. 15–18 с.
2. Дуброва А.С., Трофімчук В.М. Дослідження особливостей перекладу англійських фразеологізмів. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. Житомир, 2014. Випуск 74. 209–212 с.
3. Кравцова І.І. Фразеологізми в сучасній англійській мові: визначення, підходи, класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса, 2016. № 20. Том 2. 29–32 с.
4. Кунин, Александр. О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре. *Тетради переводчика*. М.: Издательство «Международные отношения», 2005. 3–20 с.
5. Лекант П.А. Современный русский язык. Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Филология». М.: Дрофа, 2007. 557 с.
6. Новікова Т.В. Переклад фразеологізмів крізь призму теоретичних досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог, 2015. Випуск 52. 203–207 с.
7. Ткачик О.В., Ляпіна О.В. Прагматико-стилістичні особливості перекладу англомовних фразеологізмів-колоронімів українською мовою у художніх творах. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Бердянськ, 2014. Випуск 3. 187–193 с.
8. Хайдарі Н.І. Проблема розпізнання та виокремлення фразеологізмів у тексті. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2018. Випуск 5. Том 2. 82–86 с.
9. Шепель Ю.О. Особливості перекладу фразеологізмів з російської мови українською. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса, 2016. № 24. Том 2. 138–142 с.
10. Ярцева В.Н. Лингвистический энциклопедический словарь. М.: Большая рос.энцикл., 2002. 709 с.

Kovalenko A. V. TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN LITERARY TEXT

Many recent studies have focused on the differentiation of phraseological units, their classifications, and the basic methods of phraseological units translation from English into Ukrainian. Although considerable amount of research has been devoted to literary translation, few attempts have been made to investigate the peculiarities of phraseological units usage and their translation in artistic texts. Therefore, the article deals with the problem of phraseological units translation in literary texts. Considerable attention is paid to the definition of the term "phraseological unit". The most distinctive phraseological units features are highlighted in the article. The relevance of scientific research in the field of phraseology is emphasized. Researchers who studied various aspects of the phraseological units functioning were noted. Special attention is focused on the problem of phraseological units translation as phraseological dictionaries do not meet all the translator's needs. In addition, phraseologisms can quickly change, disappear and appear in the language. They are polysemantic and stylistically diverse. Therefore, there is no single view on classification of phraseological units translation methods. The article analyzes the literature on this issue and concludes on the main methods of phraseological units translation, which are currently used by specialists. It is determined that the division of translation methods into phraseological and non-phraseological remains unchanged in all studies. Full equivalent, partial lexical and partial grammatical equivalents, "individual equivalent", phraseological analogue can be named among phraseological methods of translation. Strict lexical translation, loan translation, descriptive translation, contextual translation, selective translation can be named among non-phraseological methods of translation. Attention is also paid to the artistic features of the analyzed text in terms of the expediency of phraseological units used in it. The translation of the most vivid examples of phraseological units was analyzed in details. In general, this analysis shows that translators of modern phraseological units are facing enormous difficulties. Therefore, the issue of further studying of phraseological units translation in belles-lettres texts always remains relevant.

Key words: *phraseological units, translation methods, literary text, rendering, correspondence.*